

térségben honos Akárcsak az a jelenség, a bosszúvágytól őrző, sérelmeitől esztétizált hazafi, akinek a vámpír a legérzékletesebb metaforája. Már a lengyel–orosz konfliktus vámpírizálása sem feddhetetlen erkölcsileg, hisz a rémtett során áldozat és bűnös azonossá válik, a helyzet azonban összehasonlíthatatlanul rosszabb, ha a térségben szükkösödő kis népek egymás közötti leszámolásait helyezzük „*vámpirikus perspektívába*”. Janion három éve megjelent kötetének legkiválóbban aktuális kitételei a hazafias irodalom romantikus eredetű, hipnotikus vagy vámpirikus recepciójáról szólnak. Mert vannak művek, ma is születnek ilyenek az alkalmazott irodalom alacsonyabb régióiban, a nemzeti tudatot stimuláló csatadalok, véráldozatra szólító szent igék, amelyek arra ösztönzik az olvasót, hogy ellensége torkának ugorják, s a vámpírizált hazafiak kísértehadát rohamra szólítva elindítják a rituális bosszúállás soha véget nem érő folyamatát.

Ha már magunk is vámpírizálódtunk, ne feledjük, bosszúálló szörnyetegekké csak honfitársainkat kell avatnunk, ellenségeinkel bánjunk körültekintőbben: „*Majd meggyünk, isszuk ellenünk vérért, / Testét baltával hasítjuk hát szét: / Kezét, lábát átszegezzük végképp, / Föl ne keljen s lidércce ne váljék*” – ahogy a költő mondja.

A két kötetből persze más, nem kevésbé démonikus fantáziaképeket is ki lehetne emelni. Ilyen Towiański színházzá züllött nemzetmentő emigráns szektája, Andrzejewski regényalakja, a gyermekek keresztes hadjáratát vezető csábító holtteste, a modernizmus csődjét jelképező lázadó Prométheusz, a testvérgyilkos Ukrajna vagy a szabadságharcos romantika újjáledt toposzai, ahogy azokat Konwicki regényeiből és Wajda filmjeiből ismerjük.

A „*fantazmatikus kritika*” nem önkényes eljárás, hisz „*ősidők óta fantáziaképekkel él az emberiség [...] Szabadon mozogni mindkét valóságban – az emberek és a szellemek, az ébrenlét és az álom, a megszokás és az ábrándok világában – ez a feltevéle létünk egyensúlyának. A romantikusokkal folytatott hosszas érintkezés tanított meg erre az igazságra*” – írja Maria Janion.

Pálfalvi Lajos

LEVELEK EGY IFJÚ KÖLTŐHÖZ

Kedves barátom,

köszönöm a hozzám eljuttatott verseket és a bizalmat, amellyel kitüntetsz. Nem vagyok egészen biztos a véleményemben, ezért a verseid szálagzatása helyett valamiféle általános tapasztalatot szeretnék neked elmondani. Különösen a DÉMOKRITOSZI REGGEL és a KEZED MENEDEKE című versek késztetnek arra, hogy földézzem néhány hasonló tárgyú és hangú versem megírásának körülményeit. Nem könnyű, mert az ember többnyire nem képes egyszerre dolgozni meg figyelni is a saját elmélyedését. Ugyhogy amit megkísérlelhetek, inkább csak utólagos magyarázat, mintsem írás közbeni reflexió. Verseidből semmi sem hiányzik, amit a mesterség megkövetel: tehát akár a kötött, metrikus, rimes, akár a szabad vers technikája, a nyelv érzéketlenségének újrateremtése, a szerkesztés biztonsága, néha még az a többlet, az a szint sem, amit Roman Ingarden „*metafizikai minőség*”-nek nevez.

Mi lehet hát, amire mégis föl kell hívnom a figyelmedet?

A fájdalomra Meglepődsz, ugye? A fájdalom nem esztétikai vagy poétikai kategória. Nem is ebben az értelemben használom, s főleg nem szeretnék holmi fájdalomelméletet hirdetni. Amiről beszélek, az az én saját versírási élményem, emlékezetem, sőt esetem. Csupán az a tény, hogy én mindig nagy fájdalomból irtam a számomra legfontosabb verseimet. Semmiképpen sem hiszem, hogy ez a megállapítás minden más költőre, sőt hogy mindenféle-fajta versre érvényes. Hiszen vannak egészen más indítatású költők és költemények is. Ráadásul az ironia, a távolságtartás éppúgy lehet az ihlet erőforrása, mint valami veszteség. Hogy melyik szabadítja föl az energiákat, az természet dolga. Ezt szinte csak azért jegyzem ide, hogy ne érts félre. Igaz, irtam már verset csodálkozásból, elragadtatásból vagy játékból is, de egész verseskönyvet csak fájdalomból, veszteség miatt érzett gyötürésből, gyászból. Ez történt meg velem, amikor a Veres Péter halála alkalmá-

ból azonnal kiszakadt egyetlen verset két éven belül teljes verseskönyvnyi elsíratás követte.

Még föltűnőbb volt a tíz évvel későbbi tapasztalatom.

Akkor halt meg a legkülönösebb, legtitokzatosabb szerelmem (persze, csak érzelmi halálra gondolj!), és én ezután lényegében egy hónap alatt megszülettem egy egész új kötetet. Születést mondom, s nemcsak a szokványos, hanem inkább véres értelemben. Mert a fájdalom, amely abban az állapotban kisajtolta belőlem a versek tucatjait, csakugyan az anyák sikoltó, verejtékes, emberfölötti vagy alatti, de győzedelmes vajúdásához-gyötrődéséhez volt hasonló. Amit akkor megfigyelhettem, annyi volt, hogy a jöváthetetlen veszteség szorításában átszakadt az a racionális burok, amely a mi századunkban láthatóan véglegesen rabságban tartja mély-énünket. Ebből a sötét, ismeretlen, ősi tartományból aztán – ezt nevezi Freud tudatalattinak – a legkisebb kezdeményezésre is képek százai áramlottak ki. Ezért lett lehetséges, hogy majdnem mindennap elkészültem egy-egy rendkívül erős színekkel és indulatokkal képződő költeménnyel. Az emlékek és érzelmek éppen ilyen heves nyomással követték egymást. Röviden: egyáltalán nem kellett várnom és kísérleteznem egyik vagy másik kifejezés, hasonlat, metafora, asszociáció megteremtésével. Akkor irtam verset, amikor akartam – mondhatnám –, de ennek éppen az ellenkezője volt igaz: ha akartam, ha nem, jöttek a jelzők, a sorok, a képek, a különlegesen érzékletessé vált, tehát újjászületett szavak sorban, erőszakosan. Ha netán addig nem értettem volna meg minden ízében Mallarmé mondatát („*Donner un sens plus pur aux mots de la tribu*”), most nemcsak fölfogtam, de naponta meg is íltem: szinte minden szó ebben a mallarméi „tisztább értelemben-hangzásban” bukott föl abból „a mélységből, ahonnan kiáltottam”. Mert – és ezt a kijelentést ne vedd ezúttal panaszkodásnak! – ezeknek a költői eredményeknek, diadaloknak azelőtt soha nem ismert szenvedések földhöz verejtése volt az ára! Verseim az énem szabályszerű halálából (mivel akit otthagynak, az halott: ez, úgy látszik, a szerelmi-szexuális kapcsolatok törvénye) nőttek ki. Ez A SZERELM SZÜRREALIZMUSA című kötetemnek a rö-

vid története – és tanulsága. Vagyis: ha nem ér ez a csakugyan pusztító veszteség, soha nem születik meg az új verseskönyvem. Amikor az életem teljesen értelmetlenné vált – ugye, máris kitaláld? –, a költészet adott neki értelmet. Azt hiszem, az egyetlen, ami adhatott.

Sokan vallják azt ebben a században, hogy az élet értelmetlenségét csak a művészet – mit mondjunk? – ellensúlyozhatja? Teheti elviselehetővé? Mások nyilván a vallásokat, esetleg a filozófiát ruházzák föl efféle mindent megoldó szereppel. Nekem magával az alapítéssel van bajom. Hogy kell azt érteni, hogy az élet értelmetlen? Az ilyen sommás megállapításoknak meg kell határozni a föltételét is. Enélkül semmitmondók, nem igazságok. Ha tehát azt mondom: az élet racionálisan nézve értelmetlen, akkor már sokkal közelebb járunk a valósághoz. A költészet éppen arról győz meg, hogy ha túllépünk a pusztaráción, ha nem is az életnek, de a létnek, a dolgok egyetemességének, az unio mysticának a megsejtéséig juthatunk. Ebben a „megvilágosult” állapotban a mindenség értelmének vagy a történelem céljának, haladásnak s efféléknek már a kérdése sem vetődhet föl. Egyszer azt kérdezték tőlem: a költészet teremt engem, a költőt, vagy én a költészetet? Azt feleltem: nekem tizennégy éves koromban volt egy misztikus élményem, amikor az öreg diófáról, kint a határban meghallottam a Hívó Hangot, s azóta én ezt a tapasztalatot szeretném a verseimben elmondani. Vagyis, barátom, én végső fokon se vallásos, se racionalista nem vagyok, hanem misztikus, ha ezt a fogalmat kellő szerénységgel használhatom itt. Az életet és az ember sorsát, lényegében minden dolgát misztériumnak tartom. Ha elfogadjuk a teremtésmitoszok mondanivalóját, vagy legalábbis komolyan vesszük, akkor a bibliabeli Ádám eredetét is egy transzcendens szellemi lény (Jahve) közvetlen művének kell tekintenünk, bármit állítsanak is Darwin óta az evolúciós elméletek. Különös filozófiai? teológiai? költői? tény, hogy az első embert nem anya szülte.

Engedd meg, hogy levelem befejezéséül ide írjam azt a versemet, amely a fönti, évekig tartó töprengés és sok jóféle olvasmány eredményeképpen egyszer csak megszólalt bennem:

A MISZTÉRIUM

*Ádám, a nem-született ember,
Ádám a tuzet a lángok lángjától kapta,
és elkophatnak a hegyek, fölforrhathnak a tengerek,
az ő fájának nem szakadhat magva.*

*Amíg az, Aki az első csipkebokorból
mennydörgésmadár-szóval Mózeshez beszélt,
nem mondja, hogy elég a háborúkból és az
igazságba
szerelmes gondolatokból is elég,*

*addig itt az ősi fuvet a szenvedés meg
a szépség patája, hasadt körme lépni föl;
Éva szerelkezik: szülnének a Hullerek, Leonardók
s a mindenség hánykolódó sötétségében
a Misztérium tudókol.*

Szeretettel üdvözöllek:

Tornai József

Budapest, 1994. január 1-jén

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

Tisztelt vitázók és szerkesztők!

Nem tagadhatom: nemcsak érdekel és jócskán érint, hanem részben – öszintén mondom – fel is kavart az a polémia, amely a Földényi–Radnóti-pengeváltással a *Holmiban* elkezdődött. Hiszen ez a kérdéskör, amit a művészet közvetlen hatóerőként való tételezésének nevezhetnénk, a magamfajta – hosszú éveken át a neoavantgarde holdárnyékában élő – esztéta-esszéista számára igazán személyes ügy.

Mégsem szeretnék a vitázók minden megszólalásához hozzászólni (nem akarok például – szerintem – önellentmondásaira vagy egymást-félreértéseikre rámutatni, visszaélvén az olvasólevelet író vendég helyzetével), s az igazságosztó csapdazerepe se vonzó nekem, ezért inkább magánvitába kezdenék Földényi F. László második szövegével – amit, azt hiszem, tekinthetek önmagában is teljes érvrendszernek. (Valahol meg kell szakítani a szövegek és hivatkozások, a viták összefü-

gésrendszerét, hiszen nincs a világon oly szöveg, mely ne egy sor másra válaszolna, s ne állna vitában újabb és újabb szövegekkel.)

Előbb azonban hadd próbáljak meg elosztalni egy félreértést a Radnóti Sándor által a recepció sajátosságai végett idézett, Földényi F. László által viszont pozitív metaforaként említett Robert Mapplethorpe-fotográfiák értelmezését illetően. Mert ezzel a már világhírű, ám ugyancsak hírhedt amerikai fényképezéssel kapcsolatban, úgy érzem, zavar támadt Földényi ugyanis a Mapplethorpe-kritikát – s nem magát a fotográfust – enyhe ironiával kezelő Arthur Dantóval (azaz nyilván az őt idéző Radnóti) szemben annak a meggyőződésének ad hangot, miszerint csak „a vak (vagy aki elvakult) nem veszi észre, hogy Mapplethorpe fényképeinek semmi közük a pornográfához vagy az obszcenitáshoz”. Földényinek ez különösen fontos, mert úgy véli, hogy a tragikusan korán meghalt fotográfus ugyan „tabukat sért, de úgy, hogy mégis megőriz egyfajta éteri tisztaságot. Állép bizonyos határokat, de közben azt is magával viszi a »túlpartra«, amin állép”.

S itt két kifogást kell emelnem. Az egyik Mapplethorpe képeinek értelmezésére vonatkozik, a másik pedig – ezzel kezdeném – a kortárs észak-amerikai kritikai recepcióra, amelynek egyes elemeire Földényi utal. Ez a „Culture War” valóban megosztotta a kortárs művészettel foglalkozó értelmiséget, s ténylegesen elvezetett a cenzúra kérdésének, illetve az alkotmánykiegészítés szankciójának szenátusi felvetéséhez. Egyébként mindaz, ami Robert Mapplethorpe fotográfiái kapcsán 1989 után az Egyesült Államokban, illetve annak szenátusában és a National Endowment of Artban történt, arról nálunk alig hallani valamit, ami csak(!) azért zavaró, mert a „Culture War” érveit és eseményeit tetszés szerint lehet alkalmazni. Földényi például kifejezetten arra használja őket, hogy a cenzúra rémének felemlítésével olyan társaságba utalja vitapartnerét, ahol az amúgy valóban nem a túlzott avantgarde-barátságáról ismert Radnóti aligha érezne jól magát.

Szerintem Mapplethorpe annyira pornográf művész is volt, hogy híres-hírhedt sorozatának maga adta az XXX PORTFOLIÓ címet, amellyel nem is óhajtott egyébre utalni, mint a szokásos ábrázoláspolitikai elveket követő cenzúra bevett jelére. A vonatkozó képek